

RIJKS MUSEUM

RIJKS MUSEUM

**Het gebouw,
de collectie en
de groene buitenzaal**

ISBN: 978 90 8964 899 0

NUR: 648

© VK Projects, Naarden 2015

© Amsterdam University Press B.V.,
Amsterdam 2015

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voorzover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j° het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

Inhoud

8

In nieuwe luister hersteld

Wim Pijbes, Hoofddirecteur Rijksmuseum

10

Completere ervaring

Frits van Dongen, Rijksbouwmeester

12

Het gebouw, voorwaarts met Cuypers

Cruz y Ortiz arquitectos

30

Nieuw museum in het Rijksmuseum

Patrick Spijkerman

36

De collectie

Cees W. de Jong

50

De groene buitenzaal

Patrick Spijkerman

60

Plattegronden & aanzichten

Cruz y Ortiz arquitectos

70

Een wereldlijke kathedraal

Wies van Leeuwen

80

Decoraties in oude luister hersteld

Patrick Spijkerman

86

Georg Sturm herontdekt

Patrick Spijkerman

92

Cultureel erfgoed

Anne van Grevenstein

In nieuwe luister hersteld

'Des goûts et des couleurs il ne faut pas disputer' schreef architect en schilder Le Corbusier in zijn Polychromie architecturale*. Deze voordien niet eerder gepubliceerde tekst verscheen voor het eerst in de catalogus *Kleur en architectuur* bij de tentoonstelling in Museum Boijmans van Beuningen en het Groninger Museum. Deze tentoonstelling bezocht ik in dit laatstgenoemde museum. De onvolprezen Frans Haks maakte daar in die jaren voorbereidingen voor een spectaculaire nieuwbouw, een nieuw te bouwen museum in het water. Een postmodern geheel onder supervisie van de kleurrijke Italiaanse ontwerper Alessandro Mendini, met bijdragen van Philippe Starck en Coop Himmelblau. In Groningen ontstond zo het kleurrijkste museum ter wereld, bekleed met laminaat, Bisazza tegelmozaïek, en gietvloeren in de wildste varianten. De van de buitenwereld afgeschermd museumwanden waren geschilderd in door kunstenaar Peter Struycken bepaalde wandkleuren. Een fel knetterende neon van François Morellet in de hal en de uitbundige grafische vormgeving van Swip Stolk maakten het geheel af.

Ik was in die jaren een groot bewonderaar van Haks - en daar in Groningen gebeurde iets wat nergens zijn gelijke kende. Die waardering is daarna niet afgenomen want ook vele tentoonstellingen later - ik heb er tientallen gezien - oogt het museum nog steeds even fris en vrolijk als bij de opening. De expressionistische schilders van De Ploeg zag ik er op knalrood en fuchsia, Ilya Repin op aubergine en Azzedine Alaïa op hemelsblauw. Alles kon en alles ging goed. De wonderbaarlijke toverdoos van Frans Haks is nog steeds niet uitgewerkt. En iedere keer kom je er blij naar buiten. Dat is dus wat kleur kan doen. Kleur valt pas op als je het ziet, zou je - enigszins vrij naar de logica van Johan Crujff - kunnen vaststellen. En ondanks dat alles een kleur heeft, vallen de meeste kleuren die op een dag je ogen passeren niet op. Ook in het museum, waar een verhoogde visuele waarneming geldt, vallen lang niet alle kleuren op. Daarom is Haks' Groninger Museum ook zo goed, hij dompelt de bezoeker volledig onder in een draaikolk van kleur.

Honderd jaar voor Haks deed architect Pierre Cuypers ongeveer hetzelfde met 'zijn' Rijksmuseum. In dit neogotische *Gesamtkunstwerk* gunt hij het oog nergens rust. Uitbundig glas-in-lood, terrazzovloeren, druk bewerkte ornamentiek in steen, hout en metaal; overal valt iets te beleven. Cuypers gebruikt kleur en ornament vooral om zijn programma kracht bij te zetten. Zijn Rijksmuseum predikt de hoogmis van de vaderlandse kunst en geschiedenis, een even dwingend als overrompelend concept waarin alles op zijn plaats valt en geen ruimte is voor afwijkend gedrag. Cuypers is streng in de leer, ook in die van de toegepaste kleuren. De kleuren zijn even aanwezig als in Groningen, maar in Amsterdam ontbreekt de speelsheid van Haks.

In 2013 opent het Rijksmuseum, door Cruz y Ortiz Arquitectos 'in nieuwe luister hersteld'. Onder het motto 'Verder met Cuypers' is een groot deel van het gebouw teruggebracht in de oorspronkelijke staat. Het exterieur is grandioos hersteld, de binnenhoven zijn weer opengebrouwen, inbouwverdiepingen zijn gesloopt en de oorspronkelijke glaskappen hersteld. De monumentale trappenhuizen, bibliotheek en majestueuze Voorhal zijn volledig gerestaureerd en voorzien van de originele decoraties, inclusief de schilderijen van Georg Sturm, die begin twintigste eeuw al waren verwijderd. Kortom, de liefhebbers van Cuypers kunnen hun hart ophalen. Tegelijkertijd is het gebouw klaargemaakt voor de bezoeker van vandaag en morgen die een hedendaagse museale scenografie verwacht, die bovendien moet voldoen aan actuele veiligheids- en klimaateisen. In meer dan 80 zalen worden de collecties van het Rijksmuseum getoond in een gemengde opstelling, van Middeleeuwen tot Mondriaan. Waar vroeger de verschillende verzamelgebieden gescheiden werden: glas, schilderkunst, meubelen, historische objecten, wapens, Delfts blauw et cetera; geldt in de nieuwe opstelling dat een chronologie is geschapen waarin het verhaal van Nederland wordt verteld en waar kunst en geschiedenis gelijk opgaan. In deze driedimensionale tijdlijn zijn de zalen per verdieping van nieuwe kleuren voorzien door de Franse

Werkoverleg tussen Antonio Ortiz en Antonio Cruz, Cruz y Ortiz Arquitectos, Sevilla.

De architecten die onder het motto 'Verder met Cuypers' verantwoordelijk waren voor de verbouwing en restauratie.

architect Jean-Michel Wilmotte. Zijn kleurenpalet past in de filosofie van Frans Haks: een aanwezige kleur, maar dienend aan de kunst. De bezoeker zal op iedere verdieping, iedere eeuw, een kleur aantreffen die telkens de ogen weer op scherp zet. Het kleurenpalet van Wilmotte is afgestemd op die van Cuypers, en door de monochrome toepassing en het ontbreken van ornamenten vormt het een complementair contrast.

Naast de oorspronkelijke kleuren van Cuypers, grotendeels hersteld dankzij restauratieatelier SRAL en Anne van Grevenstein, en de tentoonstellingskleuren door Wilmotte, zijn de kleuren van de nieuwe ruimten bepaald door de Spaanse hoofdarchitecten Cruz y Ortiz Arquitectos. Voor het nieuwe atrium, links en rechts van de passage, de vele gangen, trappen, liften, toiletten, het auditorium en de nieuwe museumwinkel is gekozen voor natuurlijke materialen, glas en travertien. Waar geschilderd werd, overheerst één kleur: wit RAL 9010. Deze dankbare 'geen-gezeur-kleur' geldt tegenwoordig als museumkleur bij uitstek. In mijn jaren in de Kunsthal Rotterdam was RAL9010 de standaard, en het gerenoveerde Stedelijk Museum heeft hetzelfde wit, dat overigens iets warmer lijkt dan het beroemde wit waarmee Sandberg destijds de gekleurde bakstenen wanden over sausde. In het Rijksmuseum gebeurde gaandeweg de twintigste eeuw hetzelfde. In het nieuwe Rijksmuseum is het wit echter 'verbannen' naar de niet-museale ruimten. Met de recente renovatie en herinrichting is de negentiende-eeuwse kleurenrijkdom van Cuypers hersteld, herkennen we het twintigste-eeuwse modernisme in de niet-museale ruimten en zijn de tentoonstellingszalen 'à la mode française' gedecoreerd. En daarmee is het nieuwe Rijksmuseum anno 2013 in nieuwe luister hersteld.

Wim Pijbes,
Hoofddirecteur Rijksmuseum

*) *Kleur en architectuur*, tent cat. Museum Boijmans van Beuningen, Rotterdam en Groninger Museum, 1986

Spotprent van J.P. Holswilder, afkomstig uit *De lantaarn* d.d. 15 juli 1885, waarop Pierre Cuypers samen met zijn medestanders Joseph Alberdingk Thijm en Victor de Stuers geknielend voor het Rijksmuseum te zien is bij de inwijding van Nederlands nationale kunsttempel. (Collectie Cuypershuis Roermond)

Wijding van het Bisschoppelijk Paleis, genaamd „het Rijksmuseum te Amsterdam.”

Herdenkingspenning met portret van Pierre Cuypers, geboren te Roermond 16 mei 1827. (Collectie Cuypershuis Roermond)

Bronzen borstbeeld Georg Sturm vervaardigd in 1918 door August Falise. (Collectie Cuypershuis Roermond)

Completere ervaring

Er wordt beweerd dat sommige rotsschilderingen in het Spaanse Nerja 42.000 jaar oud zijn. Dat is kras, want dan zou de kunstenaar een Neanderthaler moeten zijn. Kunstzinnigheid wordt als een typische eigenschap van de moderne mens, van *homo sapiens* gezien. Door de geschiedenis blijft de mens behoefte houden aan kleur en figuratie in zijn interieurs. Soms is sprake van uiterste soberheid, zoals in de cel van een benedictijnse monnik of een steriel modern binnenhuis. Vaker omringt de mens zich met voorstellingen, zoals fresco's in Romeinse villa's of overladen decoratieprogramma's op kerkmuren. In calvinistisch Nederland zijn die laatste overigens veelal onder witkalk verdwenen.

De totstandkoming van het Rijksmuseum was niet zonder controversen. Victor de Stuers was een van de belangrijkste krachten daarachter. Hij zou ultramontaans (sterk pausgezin) zijn en langs slinkse wegen Nederland weer willen bekeren tot het rooms-katholicisme. In een bekende spotprent is hij, samen met medestanders Joseph Alberdingk Thijm en Pierre Cuypers, geknield voor het Rijksmuseum te zien bij de inwijding van Nederlands nationale kunsttempel. Het is waar dat het Rijksmuseum in architectuur en decoratie past bij de door De Stuers voorgestane overheidsarchitectuur. Daarbij doet het met zijn neorenaissance torens toch denken aan de toen nieuw gebouwde neogotische kerken - en Cuypers, die het Rijksmuseum ontwierp, heeft een ongekend aantal daarvan ontworpen. Het Rijksmuseum ultramontaans noemen, gaat echter te ver. Er is inderdaad zowel aan de buitenkant als in het gebouw zelf sprake van - soms zelfs uitbundige - decoraties zoals die ook in neogotische kerken werden aangebracht; hier verheerlijken ze echter niet God, maar de 'Vaderlandsche Kunst', waarvan het Rijksmuseumgebouw Nederlands belangrijkste tempel was en is. Ook de binnendecoraties, die in dit boek aan de orde komen, maken een onlosmakelijk onderdeel uit van de neorenaissance-architectuur en moeten als zodanig worden begrepen. Onlosmakelijk verbonden. Dat vonden allen die de architectuur van het Rijksmuseum lazen én verstonden.

Echter, al snel slonk het aantal voorstanders. Architect Adolf Loos verklaarde in 1908 het ornament tot misdaad. Erger nog was dat museumdirecteuren het voor het zeggen kregen. Het gebouw moest zich aanpassen aan het tentoonstellen. Een museumgebouw is voor een museumdirecteur een jas om de heiligdommen die hij of zij koestert: Kunst - met hoofdletter K.

Het Rijksmuseum is nooit geworden zoals Cuypers het had bedacht. Zodra delen van het gebouw werden opgeleverd en museumdirecteuren het voor het zeggen kregen, werd de witkalk ter hand genomen om het interieur aan te passen aan de moderne smaak en opvattingen over tentoonstellen.

Ook het nieuwe Rijksmuseum moets uiteraard voldoen aan eisen die samenhangen met het bewaren en tonen van wat het gebouw als tempel koestert: Kunst. Toch is in de transitie van het oude naar het nieuwe Rijksmuseum, waarin verder wordt gegaan met Cuypers, juist wel veel aandacht geweest voor diens architectuur met inbegrip van de binnendecoraties, die daar onlosmakelijk toe behoren. Vooral waar deze een essentieel en onmisbaar onderdeel vormen van de architectuurbeleving zijn ze gerehabiliteerd. Sinds de opening zal een museumbezoek daardoor een completere ervaring zijn dan voor de huidige generatie ooit mogelijk is geweest. Dat is vast even wennen voor de moderne mens.

Frits van Dongen,
Rijksbouwmeester